

Ozorowski, Mieczysław

Niektóre aspekty chrześcijańskiego spojrzenia na modlitwy synagogalne

---

Studia Teologiczne 11, 95-117

1993

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. MIECZYŚLAW OZOROWSKI

NIEKTÓRE ASPEKTY CHRZEŚCIJAŃSKIEGO SPOJRZENIA NA MODLITWY SYNAGOGALNE

Treść: Wstęp; I. Krótkie przedstawienie modlitw synagogałnych; II. Obraz Boga w modlitwach synagogałnych; III. Beraka i Szekina; IV. Beraka i ofiara; V. Beraka i anamneza; VI. Beraka wobec przyszłości; Zakończenie.

WSTĘP

Modlitwy żydowskie należą do źródeł tradycji modlitwowej chrześcijaństwa. Niestety z różnych powodów ta tradycja jest bardzo mało znana. Niewielu jest teologów, którzy odważają się zapuścić na ten teren. Z całą pewnością barierą stanowią języki i odmiennosc kulturowa naszych współbraci w wierze Abrahama. Mniej lub bardziej ukrywany antysemityzm jest prawdopodobnie główną przeszkodą w poznawaniu tradycji judaistycznej. Podkreślmy, że znajomość jej jest niezbędna do prawidłowego i bogatszego spojrzenia na naszą chrześcijańską tradycję.

Niniejsze opracowanie jest wynikiem kilkuletnich poszukiwań w zakresie żydowskich źródeł modlitw eucharystycznych. Chrześcijańskie spojrzenie na modlitwy synagogałne będzie próbą odszukania w modlitwach synagogałnych pewnych wątków teologicznych rozwiniętych później w modlitwach eucharystycznych. Nie jest to kompletne opracowanie, wymagałoby to znacznie głębszej znajomości i modlitw żydowskich i ich różnorodnych interpretacji.

Pomimo pozorów problem modlitw żydowskich jest bardzo skomplikowany. Nie posiadamy wielu źródeł a ich autentyczność nie jest pewna. Istnieje też olbrzymia liczba szkół interpretująca na swój sposób tradycję modlitewną. Na chrześcijańskim zachodzie istnieje kilka dobrych i przystępnych opracowań

modlitw żydowskich¹. W sposób arbitralny ograniczyliśmy się zasadniczo do jednego autora, najbardziej szeroko przedstawiającego nasz problem. Wybraliśmy dzieło Elie Munka jako najbardziej reprezentatywne w tej dziedzinie, aby otrzymać w miarę jasną wizję judaistycznej euchologii². Elie Munk, Żyd urodzony w Bawarii, był rabinem Izraelskiej Wspólnoty Ścisłego Przestrzegania Prawa (Communauté Israélite de la Stricte Observance) w Paryżu. Jego komentarz był napisany najpierw w języku niemieckim, następnie po angielsku i po francusku. Elie Munk jest autorem komentarza do Pentateuchu³ jak również kierował tłumaczeniem francuskim komentarza rabina Rachi do Pentateuchu⁴.

Elie Munk w swoim komentarzu śledzi w sposób chronologiczny modlitwy należące do układu ceremonii. Jak sam się o tym wyraża, jego komentarz stara się być wierny źródłom tradycji i nie gubi się w wywodach spekulatywnych, ani nie poddaje się interpretacjom homiletycznym⁵.

I. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE STRUKTURY MODLITW SYNAGOGALNYCH

Żydzi posiadają bardzo dużą liczbę różnych modlitw: krótkich, długich, odmawianych indywidualnie lub zbiorowo, w rodzinie lub synagodze. Laikowi przyglądającemu się z boku wydaje się to czymś niemożliwym do zrozumienia ni do odszyfrowania. Zauważmy jednak, że większość tych modlitw posiada formę beraka — błogosławieństwa. Należy również zauważyć, że korzeniami swymi, modlitwy te sięgają często początków Starego Testamentu. Tradycja zaś żydowska jest bardzo konserwatywna i zachowawcza, szczególnie w dziedzinie kultycznej. Z tego też powodu możemy sięgać do znanych nam modlitw żydowskich i w nich szukać interesujących nas treści.

A. Źródła modlitw żydowskich

Źródła modlitw żydowskich są dość bogate i różnorodne. Modlitwy spotykamy w Piśmie św., w literaturze pozabiblijnej jak Miszna i Talmud; istnieją również zbiory modlitw zwane Siddurim.

a) Stary i Nowy Testament

Stary Testament można by nazwać księgą błogosławieństw. Rdzeń „brk” występuje 398 razy⁶. Rdzeń „brk” oznacza zazwyczaj błogosławiony-błogo-

¹ Bonsirven J., *Textes rabbiniques des deux premiers siècles chrétiens*, Rome 1955; Giraud C., *La struttura letteraria della preghiera eucaristica*, Roma 1981; Posner R., *La prière juive*, Paris-Jerusalem 1985; Manns F., *La prière d'Israël à l'heure de Jésus*, Jérusalem 1986; Ephraïm Fr., *Jésus Juif pratiquant*, Paris 1987; Di Sante C., *La prière d'Israel. Au source de la liturgie chrétienne*, Montreal-Paris 1986.

² Munk E., *Le monde de prières*, t. 1-3, Paris 1970-73.

³ Munk E., *Pentateuque. La voix de la Thora. Commentaire du pentateuque par Elie Munk*, (t. 1-5), Paris 1969-76.

⁴ Munk E., *Pentateuque, Le Pentateuque en cinq volumes suivis des naphtorath avec targum Ongelos. Accompagné du commentaire de Rachi*, t. 1-5, Paris 1964-68.

⁵ Munk E., *Le monde des prières*, t. 1, Paris 1958, s. 10.

⁶ Keller C.A., „brk” pi. Segen, in *Theologischens Handwörterbuch zum Alten Testament*, t. 1, red.: Jenni E., München 1971, s. 354.

ślawić. Przede wszystkim Bóg jest dawcą wszelkiego błogosławieństwa (Rdz 26,12; Kp 25,21). W Starym Testamencie znajdujemy dwie formy beraka: krótką i długą. Pierwsza jest rodzajem okrzyku podziwu wobec Boga, Jego potęgi, cudu, który uczynił, lub Jego dobroci (1 Sm 25,39; Ps 28,6; Ps 72,18). Długie beraka stanowią struktury bardziej rozwinięte jak np.: 1 Kr 16,4-38; Ps 103; 104; 105; 135; 144; Tb 3,11-15; 8,5-8; Dn 3,24-90. Według Jean-Paul Audet te błogosławieństwa zawierają trzy części: 1) stereotypowe błogosławieństwo wprowadzające, 2) wspomnienie (anamnezę) wielkich dzieł dokonanych przez Boga wobec Ludu Wybranego, 3) końcowe błogosławieństwo w formie doksologii⁷. Celem beraka było proklamowanie i uświęcenie Imienia Bożego. zauważmy, że w Septuagincie termin beraka jest tłumaczony przez eulogeo-eulogia, a nie przez eucharistia.

Nowy Testament nie przedstawia nam opisu modlitw żydowskich, ale o nich wspomina. Ewangelie mówią nam o Jezusie, jako o dobrym praktykującym Żydzie, który modli się w Świątyni i naucza w licznych synagogach (Łk 4,15-22; Mt 13,54). Jezus zachowuje praktykę szabatu (Mt 12,1), obchodzi święto Paschy (Mt 26,2), Pięćdziesiątnicy (Dz 2,1-13) i inne święta żydowskie. Nowy Testament zawiera liczne przykłady błogosławieństw. Jedno z bardziej znanych beraka znajduje się u św. Mateusza (11,25-27): „Wysławiam Cię, Ojcze, Panie nieba i ziemi, że zakryłeś te rzeczy przed mądrymi, a objawiłeś je prostaczkom.” Ewangelie wspominają też pośrednio o błogosławieństwach, jak to ma miejsce na przykład u św. Marka (14,22-24): „A gdy jedli, wziął chleb, odmówił błogosławieństwo, połamał i dał im mówiąc: Bierzcie, to jest Ciało moje”. Dodajmy również, że Kantyk Zachariasza i Maryi a także cała modlitwa Ojcze Nasz są zakorzenione w mentalności judaistycznej i w jej berakot. Jak mówi Carmin Di Sante: „Jezus wzywał tego samego Boga co jego bracia Żydzi. Posługiwał się on tymi samymi zwrotami i wyrażeniami co oni. Modlitwa Jezusa nie sprzeciwia się w żaden sposób modlitwie żydowskiej: ona ją realizuje i wypełnia”⁸.

b) Miszna i Talmud

Misza jest najstarszym zbiorem „Prawa ustnego”. Przekazywany ustnie od III-go wieku a spisany w VI-ym wieku po Chrystusie. Dzieli się na sześć „porządków” (sedarim) i sześćdziesiąt trzy trakty (massekot). Misza rozpoczyna się traktatem o błogosławieństwach. To umiejscowienie berakot na początku Miszny ma swoje szczególne znaczenie teologiczne, ponieważ beraka jest korzeniem i fundamentem wszelkiego Prawa, a nawet Tora odnajduje swój sens w błogosławieństwie — jak mówi Carmin Di Sante⁹.

Liczne pouczenia o modlitwie znajdujemy w całym Talmudzie, który jest komentarzem do Miszny. Jest to monumentalne dzieło, składające się z sześćdziesięciu trzech ksiąg (masseklet), zawierające komentarz do Tory, komentarze i dyskusje rabinów dotyczące życia praktycznego, etyki, prawa i kultu. Znane są jego dwie wersje: Talmud Palestyński, ukończony w IV w., i Talmud Babiloński, czterokrotnie większy ukończony pod koniec V-go wieku po Chrystusie.

⁷ Audet J.-P., *Esquisse historique du genre littéraire de la „bénédiction” juive et de l’Eucharistie chrétienne*, RB 65(1958), 2. 370-380.

⁸ Di Sante C., dz. cyt., s. 26-30.

⁹ Di Sante C., dz. cyt., s. 32-33.

c) Siddur — księga modlitw

Siddur jest wielką księgą modlitw żydowskich. Pierwszy oficjalny, znany nam zbiór modlitw żydowskich został zredagowany przez Rav Amran Gaon w 875 roku po Chrystusie. W tej samej Akademii Babilońskiej w Sura, Saadia Gaon (882-942) ułożył następny zbiór modlitw. Oba zbiory stanowią podstawowe źródło modlitw żydowskich.

Siddur podzielony jest na trzy części: pierwsza odnosi się do modlitw codziennych; druga zawiera liturgię Szabatu i świąt a trzecia dotyczy różnych szczególnych okazji jak posiłki, pogrzeby itd.

Siddurim nie powstały „ex nihilo”, ale posiadają nie spisanych wcześniej poprzedników. Niektóre modlitwy z całą pewnością sięgają swymi korzeniami rytów wykonywanych w Świątyni. Te Sidurim były przekazywane ustnie i doskonalone w klimacie modlitwy synagoidalnej¹⁰.

B. Jednostki strukturalne modlitwy żydowskiej

Człowiekowi nieobytemu z modlitwami żydowskimi, wydają się one nieuporządkowanymi, pozbawionymi planu i myśli centralnej. Po bliższym przyjrzeniu się objawiają one swoją strukturę ułożoną w sposób rygorystyczny i niezwykle głęboki. Carmin Di Sante o architekturze modlitwy żydowskiej: „Centrum stanowi beraka, jądro generujące; pierwsze koło tworzy Szema Israelu; drugie koło to Tefila; trzecie — Miqurat Tora. Relacja pomiędzy różnymi kołami nigdy nie jest statyczna, ale zawsze dynamiczna; nigdy nie jest ona nałożeniem się, ale ponowieniem, wzbogaceniem, wzmocnieniem”¹¹.

a) Beraka

Beraka jest tajemnicą i duszą modlitwy i prawdziwej mentalności żydowskiej. Beraka prowadzi nas w samo serce myśli i antropologii ludu Izraela. Prześlędnym jeszcze raz rozumowanie Carmina Di Sante: „Beraka definiuje potrójną relację: z Bogiem, ze światem i z nam podobnymi. Bardziej jak o potrójnej relacji, należałoby mówić o jedynej realcji, o której można byłoby powiedzieć, że jest potrójna. Beraka nie pozwala na oddzielenie Boga od człowieka (teologia spekulatywna) i od świata (teologia bez wcielenia — *désincarnée*); albo człowieka od Boga (antropologia ateistyczna) i od świata (antropologia pseudospiritualistyczna); albo świata od Boga (kosmologia sekularystyczna) i od człowieka (kosmologia estetyczna)”¹².

Beraka pozwala na błogosławienie Boga za wszystko, co istnieje na świecie, co jest dobre i złe, co jest widzialne i niewidzialne. Beraka pozwala zobaczyć nam wszystkie rzeczy pod kątem Bożego planu stworzenia i w nadziei eschatologicznej (mesjańskiej). Z tego powodu beraka jest buntem przeciwko imperium zła i zachwytem wobec wszelkiego dobra, które spotykamy w świecie. Świat zaś poprzez beraka staje się pełen cudów i duchowych energii. Nie ma takiej rzeczy, która nie mogłaby być okazją do błogosławienia Najwyższego Pana. Dla pobożnego Żyda beraka jest wyrazem jasnej

¹⁰ Garfiel E., *The Service of the Heart. A Guide to the Jewish Prayer Book*, New York-London 1958, s. 32-35.

¹¹ Di Sante C., dz. cyt., s. 41.

¹² Di Sante C., dz. cyt., s. 41.

inteligencji, zdolnej zobaczyć rzeczywistość w nowym świetle, zdolnej uczynić wszystkie rzeczy nowymi (Ap 21,5). „Beraka przekształca rzeczy zwykle w święte (profane en sacré), rzeczy w dary, przedmioty w słowa miłości: trzeba tam wejść i przejść je z wielką pobożnością i skupieniem kontemplacyjnym”¹³.

b) Szema Izraelu

Szema stanowi prawdziwy rdzeń codziennych modlitw synagogałnych, tak rano jak i wieczorem. Szema składa się z trzech fragmentów biblijnych i kilku błogosławieństw, na wstępie i zakończeniu. Jest rzeczą pewną, że najistotniejsze części tej modlitwy pochodzą z czasów przedchrześcijańskich, i że rano i wieczorem tak Jezus jak i Kościół pierwotny je recytowali i nimi się modlili.

Wszystkie trzy fragmenty biblijne pochodzą z Pentateuchu. Pierwszy pochodzi z Księgi Powtórzonego Prawa (6,4-9) i rozpoczyna się od słów: „Słuchaj Izraelu, Pan jest naszym Bogiem — Panem Jedynym”. Drugi jest również z tej samej księgi (Pwt 11,13-21), a trzeci pochodzi z Księgi Liczb (15,37-41). W oficjum porannym recytacja Szemy poprzedzona jest dwoma błogosławieństwami, a zakończona jednym. W liturgii wieczornej są cztery błogosławieństwa: dwa przed i dwa po wyznaniu wiary.

Szema jest uznawane przez lud Izraela za najwyższe wyznanie wiary w Jednego Boga. Jej pierwsze zdanie: „Słuchaj Izraelu, Pan jest naszym Bogiem — Panem Jedynym” (Pwt 6,4) zostało wybrane spośród 4875 wersetów Pentateuchu, aby stało się dewizą Izraela po wszystkie czasy i na całym świecie¹⁴.

Szema recytuje się w Kawana, to znaczy z niezwykłą koncentracją, unikając najmniejszego rozproszenia, zwracając szczególną uwagę na sens wypowiedzianych słów. Jest ściśle zabronione przerywać recytację Szema¹⁵.

W Szema zawartych jest 245 słów. Otóż niektórzy czytają Amen końcowe jako El Melek ne'eman, aby osiągnąć liczbę 248 słów, które dają liczbę członków ciała ludzkiego i liczbę pozytywnych poleceń Tory. Jest to obrazowy sposób, aby pokazać, że Szema powinna zmienić całego człowieka, utworzyć z niego nową całość¹⁶.

c) Tefila

Modlitwa Tefila jest obok Szema najważniejszą modlitwą oficjum synagogałnego. Jest ona nazwywana modlitwą „par excellence” i recytowana jest trzy razy dziennie: rano, w południe i wieczorem. Posiada ona też inne nazwy: Szemone Essre, co znaczy osiemnaście błogosławieństw, choć w rzeczywistości jest ich dziewiętnaście; albo Amidah — od postawy stojącej¹⁷. Tefila składa się z szeregu krótkich wezwań, błogosławieństw, dziękczynień i prośb.

U swoich źródeł Tefila była modlitwą wykonywaną w świątyni podczas składania ofiar. Po zburzeniu Jerozolimy w 70 roku po Chrystusie, w Akademii Jamnia ustalono liczbę i treść błogosławieństw. Były one oczywiście przekazywane ustnie i spisane w IX-tym wieku w Siddurim¹⁸.

¹³ Di Sante C., dz. cyt., s. 49.

¹⁴ Munk E., *La voix de la Thora. Commentaire du Pentateuque. Deutéronome*, Paris 1981, s. 60.

¹⁵ Posner R., *La prière juive*, Paris-Jérusalem 1985, s. 78.

¹⁶ Posner R., dz. cyt., s. 79.

¹⁷ Posner R., dz. cyt., s. 82n.

¹⁸ Di Sante C., dz. cyt., s. 87-89.

Tefila liczy dziewiętnaście błogosławieństw, podzielonych na trzy grupy. Trzy ostatnie mówią o odrestaurowaniu kultu w świątyni; zawierają wielkie dziękczynienie; ostatnie zaś jest błogosławieństwem kapłańskim (Lb 6,23-26), recytowanym w wielkie święta przez Koen'a — potomka rodu Aarona¹⁹.

Tefila powinna być recytowana w postawie stojącej, zwróconej ku Jerozolimie, z twarzą zasłoniętą i z niezwykłym skupieniem (kawana). Jeżeli jest ona recytowana przez zgromadzenie więcej jak dziesięciu mężczyzn, może być ona wzbogacona przez różne formuły dialogowe²⁰.

d) Lektura Tory

Lektura Tory stanowi trzecie centrum modlitwy żydowskiej. Ma ona miejsce w synagodze w poniedziałek, czwartek, Szabat i dni świąteczne. Dzięki niej, lud Izraela karmi się Słowem Bożym. Judaizm przywiązuje bardzo wielką rolę do Tory, bez niej byłby niezrozumiały, bezsensowny. Tora jest „Drzewem Życia” (obraz drzewa figowego) i fundamentem świata. Jak mówi Carmin Di Sante: „Tora zastępuje Drzewo Życia. Świat opiera się na trzech kolumnach: Tora, Kult i dobre uczynki z miłości. Te trzy kolumny w rzeczywistości tworzą jedną: Słowo Boże w swoim potrójnym i nierozdzielnym wyrazie. Tora — Słowo objawione; kult — Słowo zaktualizowane; dzieła miłości — Słowo przeżywane i inspirujące życie”²¹.

Tora jest nasieniem, z którego wyrasta rodzaj ludzki, i która go prowadzi do dojrzałości i stanu dorosłego. Tora tłumaczy się przez Prawo, ale również przez Mądrość i Życie. Z tego powodu stanowi ona centrum kultu synagogałnego. Oficjum synagogałne spoczywa na lekturze Tory. Elementy liturgiczne, które poprzedzają i kończą tę lekturę są jak obramowanie, które ma uwydatnić wartość diamentu²².

Lektura Tory zawiera dwa szczególne błogosławieństwa: jedno ma charakter wstępu, drugie zakończenia. Przez nie wierzący Żyd uznawał Boga jako dawcę Tory i stawał się osobiście uczestnikiem tej czynności objawienia Bożego. Na marginesie dodajmy, że niektóre wspólnoty północno-afrykańskie używały wezwania: „Pan z wami”, na które odpowiadano: „Niech Pan cię błogosławi”.

C. Struktura oficjum synagogałnego

Synagoga jest miejscem modlitwy „par excellence”. Jest to miejsce modlitwy wspólnotowej. Synagoga nie jest tylko budynkiem, ale przede wszystkim zgromadzeniem Żydów, którzy chcą razem się modlić i słuchać Słowa Bożego. Charakteryzuje się ona przez swoją laickość, swój egalitarny system i przez minimalną liczbę, dziesięciu dorosłych mężczyzn, potrzebnych aby można było sprawować kult²³.

Kult synagogałny jest sprawowany trzy razy dziennie: rano, w południe

¹⁹ Posner R., dz. cyt., s. 82-90.

²⁰ Di Sante C., dz. cyt., s. 94n.

²¹ Di Sante C., dz. cyt., s. 118n.

²² Perrot C., *La lecture de la Bible. Les anciennes lectures palestiniennes du Sabbat et des fêtes*, Hildesheim 1973, p. 15.

²³ Di Sante C., dz. cyt., s. 173n.

i wieczorem. Za Carminem Di Sante podajemy następujący schemat kultu synagogalnego²⁴:

I. Szarit (liturgia poranna)

1. Błogosławieństwa i Psalmy wstępne
2. Kaddisz
3. Szema (wraz z błogosławieństwami)
4. Tefila
5. Lektura Tory
6. Kaddisz
7. 'Alenu
8. Kaddisz za osobę zmarłą
9. Modlitwy końcowe

II. Minhaa (liturgia południowa)

1. Psalm
2. Kaddisz
3. Tefila
4. 'Alenu
5. Kaddisz

III. Ma'ariw (liturgia wieczorna)

1. Krótkie czytanie Psalmów
2. Szema
3. Kaddisz
4. 'Alenu
5. Kaddisz za osobę zmarłą

Kaddisz i 'Alenu są krótkimi modlitwami o późniejszym pochodzeniu. Kaddisz jest proklamacją świętości Boga i Jego wielkiego Imienia. 'Alenu zawiera wątki mesjańskie i ideę szczególnego wybrania Izraela²⁵.

W Szabat i dni świąteczne liturgia synagogalna wzbogacała się w liczne elementy symboliczne i szczególne dodatki. Święto szabatu rozpoczyna się w piątek wieczorem poprzez śpiew psalmów (Ps 95; 99; 29), kandyków mistycznych, zwykłych modlitw, a niektóre wspólnoty dodają Pieśń nad Pieśniami²⁶.

To co zarysowaliśmy jest bardzo nieznacznym szkicem modlitw synagogalnych. Te minimalne informacje wydawały się nam niezbędne do przedstawienia teologii modlitw żydowskich.

II. OBRAZ BOGA W MODLITWACH SYNAGOGALNYCH

Teologia żydowska nie jest teologią spekulatywną. Nie konstruuje ona zwartego systemu jak to ma miejsce w chrześcijaństwie. Teologia żydowska ma

²⁴ Di Sante C., dz. cyt., s. 174n.

²⁵ Ben Chorin S., *Le judaïsme en prière. La liturgie de la synagogue*, Paris 1984, s. 87.

²⁶ Di Sante C., dz. cyt., s. 180n.

wymiar praktyczny i symboliczny. Jest ona medytacją o Bogu działającym w świecie. Zawiera ona konkretne odniesienie do życia.

Centralnym problemem teologii żydowskiej jest obraz Boga. Wszystkie modlitwy podejmują i rozwijają różne aspekty obrazu Bożego.

A. Jedyność Boga

Monoteizm konstytuuje fundament wiary żydowskiej. Naród żydowski od samego początku sprzeciwił się teoriom pogańskim i wyznawał, że istnieje tylko jeden Bóg, któremu nawet armie niebieskie są jednogłośnie posłuszne²⁷. Bóg jest przedstawiany jako suwerenny, najwyższy i niezależny od nikogo Byt. Jest on najdoskonalszym Mistrzem. Problem znajdujemy nie w jedności czy jedyności Boga, lecz w połączeniu jego transcendencji nadprzyrodzonej z immanentną obecnością Boga w świecie. Stanowi to enigmę, której wyjaśnieniem para się ludzkość od początków swego istnienia.

Pewność o tym, że Bóg jest Jedyny, czerpie swe siły z świadomości wewnętrznej, że istnieje tylko jedna sprawiedliwość i jedna świętość. Wychodząc z tej jedynej i powszechnej świadomości moralnej człowiek może dojść do istnienia jednego Boga²⁸. Ta jedność Boga prowadzi zaś człowieka do jedności serca. „Człowiek oddaje się Jednemu i Jedyńemu Bogu w sposób całkowity, niepodzielny i bez żadnych ograniczeń. To ten dar z siebie czyni z człowieka istotę harmonijną i bez wewnętrznych sprzeczności”²⁹.

B. Imię Boże

Znajomość Imienia Bożego jest uważana przez Żydów jako jeden z niezbędnych warunków, aby modlitwa została wysłuchana (Ps 91,14)³⁰. Znajomość Imienia Bożego oznacza znajomość Jego Wszechmocy i Jego uniwersalnej Miłości. Dlatego też na początku porannego oficjum synagogałnego beraka, które otwarcie i wyraźnie wymienia różne znaczenia Imienia Bożego³¹. Oczywiście Imię Boże jest niewypowiedziane, niewypowiadwalne i wszelka dyskusja na ten temat jest sztuczna i nie oddaje pełnego jego sensu i znaczenia. Tym niemniej, idąc za komentarzem Elie Munka przedstawimy teraz kilka różnych znaczeń teologicznych Imienia Bożego.

a) Stworzyciel

Najczęściej spotykanym sformułowaniem imienia Bożego jest: „Ten który przemówił i świat zaistniał”. Bóg jest tym, który przez swoje słowo powołał świat do istnienia. On jest Stworzycielem wszechświata. Dodajmy, że Bóg stworzył świat z niczego: „Błogosławiony ten, który dokonał dzieła Początku”³².

Pojęcie Boga Stwórcy spotykamy dość często w komentarzach Elie Munka. Przede wszystkim pierwsze beraka przed Szema jest takim uznaniem i dzięk-

²⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 111.

²⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 131.

²⁹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 135.

³⁰ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 76: „Dlaczego Izrael się modli i nie jest wysłuchany? Ponieważ nie zna imienia Bożego”.

³¹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 75.

³² Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 76.

czynieniem (reconnaissance) Bogu, który wszystko stworzył: światło i ciemności, świat i wszystko co istnieje³³. Bóg jest jedyną siłą witalną wszystkich bytów, nawet tych, które pozornie posiadają swoją żywotną autonomię i niezależność.

W dziele stworzenia ujawnia się Wszchemoc Boża. Przejawy tej wszchemocy są niezliczone. Przetrawanie świata przed rozpadem i zniszczeniem, a nawet zwykle uzdrowienie jest uważane jako zmartwychwstanie (résurrection) — a więc akt stworzenia, który pochodzi z Wszchemocy Stworzyciela wszechświata³⁴.

b) Bóg prawdy

Drugim wyrażeniem niewysłowionego Imienia Bożego jest to, że Bóg dotrzymuje swoich obietnicy i że je wypełnia. Już jako taki objawił się Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi. To również On wyprowadził lud Izraela z niewoli według swego przyrzeczenia. Z tego też powodu Żydzi modlą się: „Błogosławiony ten, który mówi i wykonuje; błogosławiony ten, który decyduje i dotrzymuje swoich obietnic”³⁵.

c) Bóg miłości

Bóg jest pełen miłości. Jego Imię niewypowiedziane oznacza, że jest On pełen miłosierdzia i łaski. On jest tym, który jest zawsze przy nas i który nam nieustannie towarzyszy. Nie bez racji więc mówi się: „Błogosławiony Ten, który roztoczył swoje miłosierdzie nad wszystkimi stworzeniami”³⁶.

Bóg i Izrael spotykają się tylko w miłości. Bóg nas ukochał jako pierwszy, i domaga się od swoich stworzeń wzajemności: „Słuchaj Izraelu, będziesz miłował...”. Każego poranka pomimo różnych trudności, a nawet cierpień, pobożny Żyd mówi: „Bóg nas ukochał swoją wielką miłością”. To miłość łączy Boga ze swoją oblubienicą Izraelem; ta miłość ukazała swe dowody w przeszłości i trwać będzie wiecznie³⁷.

d) Bóg wierności

Czwartym wyrażeniem Imienia Bożego jest podana w następujących słowach: „Jestem wierny w wydawaniu mojej nagrody”³⁸. Jest to przedmiotem naszej nadziei, że Bóg będzie obecny z człowiekiem w przyszłości. Bóg nie obiecuje człowiekowi, za przestrzeganie przykazań Tory, jakiejś namiastki nagrody w tym marnym świecie, ale coś doskonałego w wieczności.

Fakt, że Bóg odnawia każdego poranka siłę fizyczną i moralną, że daje poczucie młodości i świeżości, jest pojmowane przez pobożnego Żyda jako znak wielkiej wierności Bożej. Wierność ta jest odczuwana jako współczucie nieskończone miłości, którą Bóg ukazuje wybierając Żydów jako swoje duchowe dzieci, chroniąc je przed zboczeniami innych narodów i powierzając im w posiadanie

³³ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 110-114; 126-127.

³⁴ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 104, 124.

³⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 77, 138.

³⁶ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 77, 97.

³⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 128n, 132, 151; t. 3, s. 10, 24.

³⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 77.

prawdę absolutną³⁹. Świadomość nieskończonej wielkości i niewyczerpanej dobroci Boga stanowi prawdziwe źródło modlitwy żydowskiej.

e) Wieczny

Bóg jest nazywany Wiecznym. Elie Munk podkreśla jednak, że nie chodzi tu o jakąś koncepcję metafizyczną wieczności, tak jakby należało nadać Bogu atrybut wiecznego spoczynku. Starcy Izraela uważali za stosowne stwierdzić z wielką stanowczością, że Bóg, który był z wieczności i który wszystko stworzył, jest obecny teraz i będzie w przyszłości. Mówiąc: „Błogosławiony Żyjący na zawsze, Ten który trwa w wieczności” teologia żydowska proklamuje wieczność Boga w świecie i ogłasza istnienie opatrności niczym nieskrępowanej. Ta Boża opatrność jest „zawsze żywa”, jest w ciągłej relacji ze światem, i to ona wiecznie trwająca modeluje świat według mesjańskiego planu zbawienia⁴⁰. Pan Bóg jest żywy w sposób unikalny w nieskończoności przestrzeni i wieczności czasów.

f) Zbawiciel

Szosta interpretacja Imienia Bożego podanego przez Elie Munka wyraża się następująco: Bóg jest tym, który przychodzi, by zbawić człowieka. On jest Tym, który marnotrawi nowe istnienie dla człowieka i tak już zepsutego i straconego. Bóg jest gotowy ofiarować człowiekowi nowe życie, nawet wtedy, gdy to pierwsze wydaje się już całkowicie stracone. Bóg jest tym, który wykupuje człowieka z jego niewoli moralnej. On też wybawia człowieka z nędzy fizycznej. Tak jak niegdyś Bóg wyzwolił swój lud z niewoli egipskiej, tak też dziś jest on w stanie odnowić zniszczoną egzystencję ludzką⁴¹. On uwalnia niewinnych z ich więzów, tak jak niegdyś uwolnił Izraela z kajdan egipskich.

g) Imię niewysłowione (ineffable)

Ostatnie siódme wyjaśnienie Imienia Bożego dotyczy jego niewysłowioności. To imię niewysłowione jest imieniem własnym Boga. To imię Bóg sam sobie nadał. Ludzie mogą nazywać po imieniu tylko te byty, które znają. Nie mogą coś poznać, ani to coś wyobrazić, nie możemy tego nazwać. Według Elie Munka Bóg objawił swoje Imię już Adamowi, a potem Izraelowi i prorokom. Dlatego mówi się o Bogu Izraela, o Bogu, który się objawił, o Bogu, który się ukazał Izraelowi i jego prorokom. Żydzi znają następujące błogosławieństwo: „Błogosławione niech będzie Jego jestestwo, które się dało poznać Izraelowi przez objawienie, ten Byt, który jest niepoznawalny w sobie samym, może być nazwany dzięki łasce objawienia”⁴².

III. BERAKA I SZEKINA

Elie Munk w swoim komentarzu do modlitw żydowskich często wspomina o Szekina, czyli o specjalnym rodzaju obecności Bożej, znanej nam ze Starego

³⁹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 129, 152.

⁴⁰ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 78, 89.

⁴¹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 78-79, 101-104, 142, 152.

⁴² Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 79, 129, 149-151.

Testamentu. Obecność ta związana była ze Świątynią z Arką Przymierza i była to prawie obecność namacalna, odczuwalna. Spróbujmy więc zarysować, jak ta problematyka przedstawia się w modlitwach synagogałnych.

A. Siedziba Szekina

Elie Munk niewiele mówi o samej naturze Szekina. Wiemy, że ta specjalna obecność Boża, która przebywała w Świątyni Jerozolimskiej, już więcej nie przebywa w tym miejscu. Po zburzeniu sanktuarium żydowskiego, Szekina schroniła się w nieznane nikomu miejsce.

Miejsce przebywania Chwały Bożej pozostaje nie znane nie tylko ludziom, ale również i Aniołom. Komentując Kedusza, jedno z błogosławieństw poprzedzające Szema, Elie Munk stwierdza, że Ofanim (aniołowie najbliżsi tronu Bożego) są o to pytani. Lecz nawet oni nie są w stanie dokładnie odpowiedzieć na to pytanie. W rzeczywistości odpowiadają bardzo wymijająco: „Błogosławiona Chwała Pańska w miejscu swego przebywania”⁴³. Ma to znaczenie negatywne, że nikt nie zna miejsca przebywania Chwały Bożej. Siedziba Obecności Bożej jest niewidoczna, schowana, transcendentna i że powinna być ona poszukiwana.

Przyczyny takiego stanu rzeczy nie są dobrze wytłumaczone. Elie Munk stwierdza tylko, że to grzechy i zaniedbania Izraela doprowadziły do zniszczenia Miasta Świętego i rozproszenia ludu Izraela. Według tego autora, odkąd Szekina jest wygnana ze swej siedziby, nieustanne przekleństwo ciąży nad światem gdzie Bóg już więcej nie mieszka. Jest rzeczą oczywistą, że skoro Szekina opuściła swoje ziemskie miejsce przebywania, to i lud Izraela musiał iść na wygnanie⁴⁴. Pan Bóg jednak nie opuścił całkowicie swojego ludu. Obecność Boża, Szekina towarzyszy Izraelowi na wszystkich drogach wygnania. To Ona zbierze swój lud w drodze powrotnej do ojczyzny, do Ziemi Świętej⁴⁵.

Powrót Szekina będzie emanacją boskiego współczucia (compassion). To sam Bóg przybędzie odbudować swoją siedzibę na górze Syjon. On sam odbuduje Jeruzalem i Świątynię. Bóg osobiście położy fundamenty pod świętą budowlę. Pozostanie tam na zawsze, a blask Jego Chwały przekroczy wszystko co istnieje⁴⁶. Powrót Szekina jest uwarunkowany odtworzeniem prawdziwej sprawiedliwości na całym świecie. Ponowne objawienie się Obecności Bożej na ziemi będzie owocem czystości moralnej i harmonii uniwersalnej⁴⁷. Ta harmonijna jedność jest ukonstytuowana jako Sprawiedliwość i Dobroć i jest drogą przekazaną i zalecaną przez Torę. Sprawiedliwość i miłość są dwiema kolumnami tronu Bożego⁴⁸.

Komentując beraka Nowego Księżyca podczas święta Rosz Hadesz, Elie Munk podaje piękny obraz tego misteryjnego powrotu Szekina. „Spektakl naturalnego zjawiska odnawiania się Księżyca przypomina pewną regułę związaną z Szekina (szczególnie podczas tych wspaniałych księżycowych nocy na Bliskim Wschodzie). Każdej odnowie Izraela pośród niebezpieczeństw wy-

⁴³ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 118n.

⁴⁴ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 217; t. 2, s. 312.

⁴⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 171.

⁴⁶ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 172.

⁴⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 89.

⁴⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 164.

gnania, towarzyszy powrót Ludu, naładowanego niezwykle energią w stronę światła Szekiny. Zjawisko znane w świecie natury służy jako model pewnych wydarzeń historycznych; widzimy tu ścisłą więź łączącą naturę i historię i uwydatnioną przez słowa naszej modlitwy, gdzie synteza dwóch wątków dokonuje się w sposób harmonijny⁴⁹.

Po odmówieniu wyżej wspomnianego błogosławieństwa, wierni zwracają się jedni do drugich i witają się jakby wrócili z dalekiej podróży. Jest to rozumiane jako radość z powodu permanentnego cudu, jakim jest ciągłe przeżycie Izraela albo jako wyraz niezwyklego zadowolenia z powodu możliwości pozdrowienia Szekiny.

B. Obecność Szekiny

Droga doskonalenia moralnego jest niewątpliwą przyczyną powrotu Szekiny w przyszłości. Niemniej jednak Żydzi uważają, że Obecność Boża im już teraz towarzyszy i że jest blisko nich. Jest Ona niewidoczna dla naszych oczu, ale realnie obecna.

Ellie Munk przypomina pewne momenty życia, podczas których znaki Obecności Bożej pojawiają się w sposób szczególny. Takim szczególnym momentem jest recytacja modlitwy Szemone Essre. Człowiek, który ją odmawia, znajduje się na ziemi świętej a Szekina unosi się nad nim⁵⁰. Z tego powodu Żydzi wypowiadają tę modlitwę przyciszonym głosem i z niezwykle koncentracją umysłu. Za przykładem Mojżesza, który musiał przejść trzy sfery: ciemności, chmury i mgłę, aby dojść do miejsca, gdzie przebywał Bóg, podobnie i człowiek powinien zrobić trzy kroki, aby zbliżyć się do miejsca, w którym będzie się modlił. Podobnie ma uczynić trzy kroki po zakończeniu modlitwy, aby wrócić na zwykłą ziemię. To właśnie ta obecność Szekina wymaga do publicznej recytacji obecności co najmniej dziesięciu dorosłych mężczyzn⁵¹.

Obecność ta jest odczuwana w sposób niezwykle podczas błogosławieństwa kapłańskiego (Koanim). Można ją prawie zobaczyć, ponieważ Bóg pozwala „prześwitywać” swojej Szekina poprzez palce wyciągniętych rąk Koanim, kapłanów z rodu Aarona⁵².

Innym miejscem szczególnej obecności Bożej jest Tora. Szekina spoczywa na każdym człowieku, który studiuje Słowo Boże⁵³. Z tego powodu Tora, jak i całe Pismo Święte jest otaczane szczególnym szacunkiem jako obraz samego Boga.

IV. BERAKA I OFIARA

Od czasu zburzenia Świątyni, kult ofiarniczy więcej u Żydów nie jest praktykowany. Niemniej jednak, modlitwy synagogalne zawierają liczne wzmianki o różnych ofiarach. Elie Munk również dość często o nich mówi.

⁴⁹ Munk E., dz. cyt., t. 2, s. 290n.

⁵⁰ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 25n, 188.

⁵¹ Munk E., dz. cyt., t. 2, s. 317.

⁵² Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 211, t. 2, s. 316n.

⁵³ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 63.

A. Istota ofiary

Istnieją dwa aspekty kultu ofiarniczego, który oddają jego głębokie znaczenie: aspekt negatywny — zabicie ofiary symbolizujące podział, rozdarcie, odrzucenie i opuszczenie swojej własnej woli; i aspekt pozytywny — pokropienie krwią wokół ołtarza świętego, co się tłumaczy jako dar z całej osoby i jej oddanie się całkowite Bogu.

Według Munka być Żydem to znaczy być gotowym nieustannie do ofiary. Codzienne ofiary składane rano i wieczorem w Świątyni, zostały wprowadzone właśnie z tą myślą, aby były wyrazem woli oddania się na szczególną służbę Bogu. „Dla tych co są gotowi oddać swoje życie w imię Boga, jest On zawsze gotowy dokonać cudów; lecz ci, którzy nie są dysponowani do podobnej ofiary, nie doświadczą nigdy żadnego cudu”⁵⁴. Łaska Boża jest przyznawana tylko tym, którzy przez szczególne zaparcie się siebie świadczą o woli służenia Bogu całym swoim życiem.

Abraham i ofiara Izaaka jest podawana jako przykład ofiary doskonałej. Akt całkowitego powierzenia się Bogu jest uważany jako źródło niewyczerpane błogosławieństw, ale stanowi również świetlany przykład, który powinien nas zachęcać do naśladowania. Abraham osiągnął szczyt doskonałości pod tym względem i od początku historii ludu wybranego nie ma sobie równych. „Wyjątkowy charakter ofiary Abrahama polega na zdominowaniu swojej natury w sposób nadludzki, panując nad słabością swej miłości ojcowskiej przez wzgląd na swą miłość do Boga”⁵⁵.

B. Substytucja ofiar

Ofiary nie są już składane Bogu w Świątyni, ale są zastąpione poprzez kult synagogalny, przez modlitwę i czytanie Tory. W ten sposób każdego dnia robi się wspomnienie ofiar poprzez recytację odpowiednich fragmentów Pisma Świętego, które to są przypisane na tę okazję. Studium przypisanych fragmentów Pisma nie tylko zastępuje ofiary przebłagalne, ale również ofiary dowolne i dziękczynne. Czytanie Tory zastępuje składanie ofiar, ponieważ zachowuje i powstrzymuje człowieka przed grzechem, a z drugiej strony przypomina i odnawia poczucie obowiązku, a także wyczula jego sumienie⁵⁶.

Podczas składania ofiar w Świątyni Jeruzalemskiej Lewici śpiewali Psalmi i kantyki⁵⁷. W kulcie synagogalnym te śpiewy liturgiczne często zostały zachowane. Na przykład Psalm 100 był śpiewany podczas ofiary dziękczynnej, z tego powodu jest on recytowany w Szabat i w inne święta, ponieważ ofiara dziękczynna mogła być złożona tylko w te dni. „Polecenie zaś, by śpiewać codziennie »kantyk wdzięczności«, aby zastąpić ofiarę dziękczynną, znajduje swoje uzasadnienie w tym, że być może zostaliśmy uwolnieni cudownie

⁵⁴ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 72.

⁵⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 71.

⁵⁶ Munk e., dz. cyt., t. 1, s. 71.

⁵⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 226. „W Świątyni Lewici mieli zwyczaj śpiewać Psalmi podczas codziennych ceremonii składania ofiar. Na pamiątkę tych śpiewów zachowano odpowiednie Psalmi pod koniec modlitwy porannej, ponieważ »wypowiedzenie wersetu Pisma w czasie odpowiednim jest uważane jako odbudowanie ołtarza i ofiary na nim złożonej« (soferim 18,1). W każdym wypadku te Psalmi są recytowane tylko rano, ponieważ obowiązywały one tylko podczas rannego oficjum”.

z jakiegoś niebezpieczeństwa, nawet nie zdając sobie z tego sprawy”⁵⁸. Dodajmy, że znane są cztery przypadki, kiedy należało złożyć ofiarę dziękczynną i publicznie błogosławić Boga, by wyrazić mu uznanie i wdzięczność: po uzdrowieniu z ciężkiej choroby, po podróży przez pustynię lub morze, albo gdy ktoś niewinny został uwolniony z niewoli.

Munk zauważa, że Psalm 100 nabiera szczególnego znaczenia co do przyszłości, kiedy to wszystkie ofiary i wszystkie modlitwy ustaną z wyjątkiem ofiar i modlitw dziękczynnych, które trwać będą bez końca. W tych czasach wiara w Boga będzie czysta, moralność doskonale określona i zachowywana, a żaden grzech ani uchybienie nie będzie potrzebowało wynagrodzenia ani przez modlitwę, ani przez ofiarę. Dopóki ziemia będzie zamieszkała, poczucie wdzięczności ludzi względem Boga za Jego opatrzność i dobroć nigdy nie ustanie. Posiadamy ciągły dług wdzięczności wobec naszego Pana. Z tego powodu ofiara i modlitwa dziękczynna nigdy nie tracą na aktualności⁵⁹.

Poza ofiarami dziękczynnymi spotykamy u Elie Munka wiele wzmianek o innych ofiarach: przebłagalnych i na szczególne okazje w dni świąteczne i w Szabat. Ofiary specjalne zostały zastąpione przez oficjum Mussaf. Składa się on ze wspomnienia przepisanych ofiar, siedmiu błogosławieństw Tefila, Kedusza i innych hymnów, Psalmów i modlitw⁶⁰. Modlitwa Tefila nie znajduje się tu przez przypadek. Ta modlitwa zastępuje ofiary składane w Świątyni. Była ona recytowana w Sanktuarium Jerozolimskim. Po zburzeniu Świątyni niektóre błogosławieństwa z Tefila zmieniły swoją formę lub się poszerzyły. Szczególnie ważne jest następujące beraka: „Przyjmij, o Panie nasz Boże, Twój Lud i jego modlitwy. Przywróć służbę na dziedzińcach Twojego domu; racz życzliwie spojrzeć na modlitwy i ofiary Izraela i niech służba Twojego ludu Izraela będzie Tobie miła”⁶¹.

Mussaf paschalny przypomina, że z powodu swoich upadków i grzechów, lud Izraela jest obecnie w niemożliwości składania ofiar. Dziś pozostają tylko słowa ust naszych, które próbują zastąpić składanie ofiar. A oto tekst tego Mussaf: „Panie, poprzez nasze grzechy zostaliśmy wypędzeni z naszego kraju, oddaleni od naszego dziedzictwa, i nie możemy przyjść do Twojej Świątyni, aby stanąć przed Tobą, aby Cię wezwać i wypełnić nasze obowiązki w Twoim domu, który Ty sam nam wybrałeś, w Twoim wielkim i świętym Przybytku, któremu sam nadałeś swoje imię z powodu Twej ręki, która spoczęła na Twych świętościach”⁶².

Sytuacja się komplikuje w przypadku ofiary przebłagalnej. Z powodu wielkiego niebezpieczeństwa grożącego człowiekowi wypowiadającemu swe grzechy w Dniu Sądu, w czasach Świątyni Jerozolimskiej Wielki Kapłan składał w dniu Yom Kippur ofiarę z kozła na przebłaganie za grzechy ludu Izraela. Ten akt nie był jednak wystarczający, by otrzymać wymagane przebaczenie. Istnieje bowiem kilka sposobów proszenia o przebłaganie za grzechy: ofiara, kara i wynagrodzenie. W każdym wypadku grzech jest odpuszczony dopiero, gdy

⁵⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 86.

⁵⁹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 87.

⁶⁰ Munk E., dz. cyt., t. 3, s. 42-47.

⁶¹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 176.

⁶² Munk E., dz. cyt., t. 2, s. 310-311.

penitent wykonał pokutę i wyrecytował Wyznanie Grzechów. Tekst tego Wyznania Grzechów z całą pewnością zmienił się po zburzeniu Świątyni, ponieważ nie jest on więcej recytowany przez Wielkiego Kapłana, ale każdy je wypowiada w swoim własnym imieniu⁶³. W żadnym wypadku ofiara prześlągalna nie może być zastąpiona jak tylko przez modlitwę i szczerą skruchę.

Na koniec podajmy małą ciekawostkę. Lud Izraela składał ofiary prześlągalne nie tylko za siebie samego, ale również za wszystkie narody ziemi. Podczas święta Sukkot, było składanych na ofiarę siedemdziesiąt wołów, które odpowiadały siedemdziesięciu narodom na ziemi⁶⁴.

V. BERAKA I ANAMNEZA

Anamneza stanowi jeden z głównych elementów modlitwy Izraela. Wielokrotnie spotykamy w kulcie synagogałnym wspomnienie stworzenia, objawienia i odkupienia. Stanowią one trzy podstawowe elementy wiary żydowskiej⁶⁵. Te trzy idee są przedstawione w sposób oczywisty i otwarty w trzech błogosławieństwach Szemy. Znajdujemy je również w wyjaśnieniu teologicznym dnia Szabatu.

A. Stworzenie

Cała pierwsza część oficjum synagogałnego jest poświęcona dziełu stworzenia. Jest to jedna wielka medytacja nad tym dziełem i odkrywaniem Boga Stwórcy. Pobożny Żyd rozpoczyna swój dzień przez modlitwę zwaną „O Mistrzu wszechświata”, która ma formę wyznania i wdzięczności Bogu, który wszystko stworzył i który wszystko trzyma przy życiu. W tych modlitwach porannych znajdujemy wiele błogosławieństw wyznających Boga Stworzyciela. Zacytujmy jedno z piękniejszych⁶⁶:

„Mój Boże, dusza, którą mnie obdarzyłeś jest czysta. To ty ją stworzyłeś, Ty sam ją uformowałeś, Ty sam ją tchnąłeś we mnie; Ty ją sam zabierzesz a potem mi ją oddasz w czasach przyszłych. Tak długo jak ma dusza jest we mnie, będę Ci dziękować, o Panie, mój Boże i Boże moich ojców, Mistrzu wszystkich dzieł swoich, Panie wszelkiej duszy. Bądź błogosławiony, Panie, który przywracasz dusze śmiertelnym szcżątkom.”

Jak już wspomnieliśmy, uroczystą proklamację dzieła stworzenia znajdujemy w pierwszym błogosławieństwie Szemy. Tak poranne jak i wieczorne beraka uwielbia Boga, jedynego Stworzyciela natury. Stworzenie rozpoczęło się poprzez energię światła, przez które każdy dzień rozpoczyna się na nowo⁶⁷. Światło jest tu proklamowane jako pryncypium wszelkiego życia, istnienia, wszelkiej formy materialnej⁶⁸. Od światła Bóg rozpoczął stwarzanie świata i dlatego przez

⁶³ Munk E., dz. cyt., t. 2, s. 357.

⁶⁴ Munk E., dz. cyt., t. 2, s. 372-377.

⁶⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 25.

⁶⁶ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 37.

⁶⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 23.

⁶⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 112.

błogosławieństwo promieni słonecznych Żydzi celebrują każdego poranka, Stworzyciela całego kosmosu⁶⁹.

Każdego dnia Żydzi wyznają, że Bóg stworzył świat z niczego; że On jest „Panem abolutnym wszelkiej materii, formą każdego bytu, energią rozprzestrzeniającą się w materii, prawami ją rządzącymi, że on jest Panem wszelkiej aktywności”⁷⁰. Zachowanie świata jest uważane przez Żydów jako „od-tworzenie”, każdy dzień jako odnowienie. W ten sposób Bóg w swej dobroci dopełnia naturalny porządek wszystkich rzeczy.

Streszczając, całość stworzenia zawiera się w następujących terminach: Dzieło Stworzenia, ziemia, niebo, światło, wszechświat, gwiazdy, legiony anielskie, i wszyscy słudzy itp. Całość tego dzieła stworzenia jest symbolizowana przez światło. W judaizmie tak panteizm jak i dualizm są bardzo żywo odrzucane. Bóg, Najwyższy Byt, jest różny od świata, ale nie jest jemu przeciwstawny. Cały wszechświat śpiewa każdego dnia odkrycie „od-twarzającego” świat i światło. Ludzie dołączają się do tego uwielbienia chórów anielskich wołając „Święty, Święty, Święty...” na chwałę tego, który nie przestaje nas stwarzać. Elie Munk wyraża się w tych słowach: „Uwielbialiśmy Boga, który każdego dnia daje światu światło, kieruje słońcem i gwiazdami według swojej woli. Istnieją oczywiście ludy, które adorują słońce i gwiazdy; my więc uważamy za stosowne powiedzieć: w jaki sposób legiony niebieskie mogłyby wielbić i głosić świętość Boga, jako Pana wszechświata? Musimy podkreślić, że każda wiara przeciwna naszej, jest nonsensem i że słońce i gwiazdy nie słuchają się nikogo oprócz samego Boga”⁷¹.

B. Objawienie

Drugim podstawowym tematem modlitw żydowskich jest objawienie się samego Boga ludziom. Teologia objawienia jest dobrze przedstawiona w drugim beraka przed Szema i w błogosławieństwach przed czytaniem Tory.

Bóg objawia się już poprzez wspaniałość dzieła stworzenia, które jest widoczne dla wszystkich⁷². Niestety to objawienie przez naturę nie jest wystarczające. Domaga się ono uzupełnienia, aby nasza koncepcja świata i nas samych tworzyła koherentny i zwarty system. Porządek moralny nie może być objawiony przez same stworzenie, ale tylko i wyłącznie przez Boga⁷³. Natura, świat stworzony nie sprzeciwiają się Prawu ani Słowu Bożemu, ale wzajemnie dialogują i stawiają wymagania. Tora posiada podwójny wymiar: z jednej strony objawia ona nam czym jest Stworzenie, jaka jest jego prawdziwa natura, a z drugiej strony ona nam mówi, jak należy żyć i jaka jest najlepsza metoda zaowocowania natury⁷⁴. Żydzi

⁶⁹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 114.

⁷⁰ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 113.

⁷¹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 115n.

⁷² Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 89.

⁷³ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 127.: „Prawa określające obowiązki egzystencji ludzkiej nie mogą być znalezione przez kontemplację natury, czy gwiazd. Ani głos natury, ani światło rozumu nie mogą objawić jakiegoś prawa absolutnego posiadającego walor ogólny i niezmienny”.

⁷⁴ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 127.: „Biblia proklamuje, że wszystkie rzeczy istniejące, wszelka istota żyjąca, jest rezultatem woli stwarzającej, wolnej i niezależnej. Tak jak Bóg w sposób wolny kieruje wszechświatem, tak też On mógł przekazać człowiekowi wolną dyspozycję nad swoim wszechświatem, dzięki boskiej iskierce tkwiącej w samym człowieku. Tak więc wiara o stworzeniu jest podstawą doktryny wolności dyspozycji ludzkich, a to zaś jest warunkiem wstępnym do przyjęcia Objawienia”.

przypominają pierwsze objawienie się Boga patriarchom: Abrahamowi, Izaakowi i Jakubowi. Dla nich, Pan Bóg objawił się jako król, który pomaga, zbawia i chroni. Ich Bóg jest Bogiem osobistym. Jest to Bóg, który jest fundamentem wiary każdego Izraelity⁷⁵. Jednak pierwszym i prawdziwym objawieniem się Boga w historii było objawienie wyzwalające podczas wyjścia z Egiptu.

Wbrew pewnym stereotypom, Tora, Słowo Boże nie jest ciężarem, nieznośnym jarmem. Dla Izraela jest ona wyrazem miłości Boga. Elie Munk z wielkim naciskiem podkreśla tę miłość Przedwiecznego. Bóg pełen miłosierdzia, Ojciec współczujący, w swojej wielkiej dobroci, całkowicie daremnie, wybrał naród Izraela, i dał mu swoją Torę jako drogę życia⁷⁶.

Naród Żydowski jest oczywiście świadomy, że Bóg go wybrał przez swoją wspaniałość. Ta wielka miłość wzbudza jako odpowiedź miłość ze strony człowieka. Ta postawa Boga nakładnia by prosić Pana „rozeznanie, pojęcie, usłyszenie, nauczenie się i nauczanie, o zachowanie, i zapamiętanie wszystkich słów Twojej Tory w miłości”⁷⁷. Tora prowadzi do jedności serca w miłości i bojaźni Bożej. Ta jedność duszy żydowskiej rodzi się z procesu doskonalenia moralnego według wymagań Prawa⁷⁸.

Dzięki Słowu objawionemu przez Boga, życie wieczne jest „zasadzone” pośrodku naszej egzystencji. Bóg zasadził Torę jako „drzewo życia”, które powinno rosnąć i dawać nowe owoce, czerpiąc swą siłę w swoich własnych korzeniach⁷⁹. Elie Munk pisze: „Treść Tory jest niewyczerpana i ten który ją studiuje odkrywa w niej nowe aspekty i nowe znaczenia. Jeszcze nawet dziś, pomimo wielowiekowego jej komentowania, ofiarowuje ona swoim nowym uczniom to samo bogactwo wartości duchowych i moralnych jak w dzień swego Objawienia”⁸⁰.

Tora co prawda została dana dla Izraela w posiadanie, ale nie posiada on jej wyłącznie dla siebie. Lud wybrany otrzymał misję objawienia jej całemu światu. Ta misja nie jest rozumiana jako przywilej, lecz jako służba wobec innych narodów⁸¹.

Streśćmy w jednym zdaniu to, co już powiedzieliśmy o objawieniu. Bóg objawia się już przez dzieło stworzenia, ale pełne objawienie dokonuje się tylko przez Torę, Słowo Boże dane Izraelowi na górze Synaj. Tora jest owocem wielkiej miłości, którą Bóg obdarzył swój lud wybrany. Izrael powinien ze swej strony

⁷⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 148-151, t. 2, s. 374.

⁷⁶ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 128n.

⁷⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 126.

⁷⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 129-131: „Pośród wszystkich ludzi ziemi, Bóg uznał waszych ojców godnych swojego wielkiego uczucia, i to was wybrał, którzy jesteście ich dziećmi, aby wam pokazać, że jesteście godni Boskiego przymierza. Niech ta pewność was pobudza do zwyciężania wszelkich buntów waszego serca, niech was nakłania ku Bogu, aby mu służyć przez wszystkie wasze myśli i całą waszą wolę”.

⁷⁹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 207-208.

⁸⁰ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 67.

⁸¹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 65-69. Tora jest porównywana do »drzewa życia«, ponieważ jak mówi Rabbi Yehuda, nawet w raju drzewo życia było przygotowane dla wszystkich ludzi, podobnie i Tora jest do dyspozycji wszystkich żyjących, aby ich prowadzić do życia wiecznego. Dlatego też, ktokolwiek oddaje się studiowaniu Tory jest równy Wielkiemu Kapłanowi, ponieważ powiedziane jest: »człowiek, który zachowuje przykazania Boże, będzie z nich żył«

odpowiedzieć na tę miłość przez jedność serca i duszy całkowicie oddanej Panu. Głównym powołaniem Izraela jest objawienie Słowa Bożego nie tylko swoim ziomkom, ale wszystkim ludom ziemi.

C. Odkupienie

Trzecim wielkim tematem, który odnajdujemy u Elie Munka jest odkupienie. Beraka na zakończenie Szema wyznaje Boga jako Wyzwolicieła. To błogosławieństwo nas poucza, że Słowo Boże jest żywe i posiada wielką moc. Przenika ono człowieka, który je przyjmuje przekształcając go i uszlachetniając. Prawdziwa religia nie polega na uznaniu, że Bóg istnieje, lecz na wyznaniu, że jest On zdolny wejść w dialog z człowiekiem⁸².

To co daje siłę idei Boga dla Izraelity to, że On jest „naszym Ojcem, naszym Wyzwolicielem, naszym Zbawcą, naszym pocieszycielem, naszą nadzieją, że jest On wszystkim co posiadamy i któremu możemy powiedzieć z błogosławioną pewnością: »Ty jesteś, o Boże, naszym Ojcem, naszym Zbawicielem, a Twoje imię istnieje na wieki«⁸³. Bóg Izraela jest Bogiem osobistym, którego obecność można odczuć. Jest On tym czuwającym i chroniącym każdego człowieka, który się do niego zwraca. Tylko Bóg może odkryć prawdziwy sens egzystencji ludzkiej; i tylko On może przywrócić zdrowie duszy i ciała.

Dopiero po wyznaniu, że Bóg jest osobistym zbawicielem, każdego wierzącego, że tylko On kieruje losami ludzkimi, że tylko on jest jedynym Mistrzem naszego życia, wyzwolicielem wiarynym i zbawicielem od niepamiętnych czasów; dopiero wówczas Izraelici mogą wejść na teren wyzwolenia historycznego, które dokonało się przez wyjście z Egiptu. Wraz ze swymi przodkami, uczestniczą oni w wyjściu z niewoli, przekraczają Morze Czerwone suchą nogą, i przyglądają się karze, którą Bóg przygotował ich prześladowcom. Wraz ze swymi przodkami uczą się oni czcić i adorować Boga, powierzać się Jemu, i śpiewają razem z nimi kantyk Mojżesza obwieszczający wszystkim ludziom nowinę powszechnej wiary, objawiającej wszechmoc Boga⁸⁴.

To wspomnienie Żydzi czynią nie tylko podczas święta Paschy, ale w każdym dziękczynieniu po posiłku wspominają wyjście z niewoli egipskiej. Aby umocnić w wierze, każdego dnia Izraelita musi sobie przypomnieć wydarzenia zbawcze przeżywane nigdy przez jego ojców. To doświadczenie wyzwolenia daje siłę przekonaniu o istnieniu Boga, jedynego Mistrza i Zbawiciela.

Żydzi nie zatrzymują się na rozważaniu przeszłości, ani na przeżywaniu teraźniejszości. Oni patrzą w przyszłość. Oczekują oni pełnego i ostatecznego wyzwolenia. Ta idea zbawienia mesjańskiego jest nieskończonym źródłem pewności i sił moralnych. Daje ona nadzieję do zrealizowania ideału, ugruntowuje nadzieję zjednoczenia wszystkich ludzi w jednej cywilizacji, która będzie wdzięczna Bogu⁸⁵.

Rekapitulując powiedzmy, że dla Żydów, Bóg jest najpierw Wyzwolicielem osobistym każdego człowieka. Podstawą do takiego stwierdzenia jest codzienna

⁸² Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 140.

⁸³ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 140.

⁸⁴ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 142, 248.

⁸⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 143.

proklamacja wydarzeń zbawczych wyjścia z niewoli egipskiej. Nadzieja Izraela sięga w przyszłość i jest oczekiwaniem pełnego odkupienia mesjańskiego.

VI. BERAKA WOBEC PRZYSZŁOŚCI

Modlitwy żydowskiej są zakorzenione w nadziei eschatologicznej Ludu Izraela. Można powiedzieć, że całe życie pobożnego Izraelity jest zwrócone w stronę przyszłości. Zobaczmy więc z bliska na czym polega owo oczekiwanie mesjańskie Narodu Żydowskiego.

A. Mesjasz i jego Królestwo

Centrum eschatologii żydowskiej stanowi przyście Mesjasza. W modlitwie Tefila znajdujemy błogosławieństwo, które mówi wyraźnie: „Niech wyrosnie natychmiast odrośl Dawida, Twój sługa i niech wszędzie jego chwała przez Twoją pomoc, ponieważ Twojej pomocy oczekujemy każdego dnia”⁸⁶. Przyście Mesjasza jest uważane przez Naród Żydowski za najważniejszą aspirację. Elie Munk pisze, nieco przeciw chrześcijaństwu, że Mesjasz nie będzie pochodzenia niejasnego, ale że będzie pochodził z domu Dawida. Będzie on „sługą” Boga (Za 3,8) i będzie nazwany „pnem” i „odroślą” (Iz 11,1). „Bóg da wzrost swemu słudze, Mesjaszowi, jak roślinie, z początku wątłej i słabej a rosnącej powoli i niepostrzeżenie na coś wielkiego”. Tak jak mówi Rabbi Yehuda: „Zbawienie nie dokona się w sposób nagły pośrodku naszego nieszczęścia. Będzie się ono zbliżało krok po kroku, w ten sposób, aby ludzkość nie została oślepiąca przez nagłe olśnienie. W ten sposób Odwieczny da „wzrost” zbawienia swemu Królowi, tak jak to czyni codziennie z natężeniem zorzy porannej”⁸⁷.

Przyście Mesjasza zostanie poprzedzone epoką obskurantyzmu, ciężką w różne wydarzenia, pełną niepokojów i wojen. Naród Żydowski zbierze się wokół jednego sztandru aby walczyć z przeciwnikami Boga. Zostaną pokonani ci co złożyli swą nadzieję w swych siłach zbrojnych. Zbawiciel wejdzie tryumfalnie na górę Syjon. Postawi tam swój tron silny i potężny jak wieżę. Tylko sprawiedliwi i wierzący będą uczestniczyć w tej apoteozie i razem będą śpiewać Kedesza: Święty, Święty, Święty⁸⁸. Wszyscy zebrani z niezwykłą radością celebrować będą i śpiewać i wykrzykiwać z weselem na cześć Pana Wszechświata przychodzącego na ziemię. Bóg wymierzy ostateczną i nieodwołalną sprawiedliwość dla swoich nieprzyjaciół niepoprawnych i pełnych arogancji. Odtąd żadne przykleństwo i żadna zniewaga nie skazi majestatu Pana Wysokości”⁸⁹.

⁸⁶ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 172. Elie Munk zauważa, że to błogosławieństwo zostało dodane w późniejszym okresie jako reakcja przeciwko chrześcijanom. „Z powodu rozszerzania się wiary, w osobie założyciela nowej religii, uważanego za Mesjasza ogłoszonego przez Biblię, nowa doktryna stała w jawnej sprzeczności z judaizmem. To co stanowi istotę judaizmu znalazło jawne zaprzeczenie w osobie Mesjasza z Nazaretu. Należało więc sformułować w sposób bardziej precyzyjny modlitwę o przyście zbawiciela. [...] Okoliczności sprawiły, że należało sformułować tę modlitwę w sposób jasny, wykluczający wszelką wątpliwość, aby zachować nietkniętą w sercach Izraelitów nadzieję oczekiwania na przyście Mesjasza”.

⁸⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 174.

⁸⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 214, 256.

⁸⁹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 97.

B. Odnowienie kultu w Świątyni

Tradycja żydowska przywiązywała zawsze bardzo wielką uwagę, aby trwać w nadziei, że Świątynia zostanie odbudowana, a kult odnowiony. Mesjasz wracając na górę Syjon odbuduje Jeruzalem. Odbudowa Świętego Miasta stanowi fundament królestwa mesjańskiego ufundowanego przez Boga i kierowanego przez „odrośl z domu Dawida”, jako „sługa” Odwiecznego⁹⁰.

Szekina wróci do Sanktuarium, którego splendor przewyższy wszystko, co dotychczas znamy. „Nowa budowla będzie trwała wiecznie, ponieważ nie będzie jak poprzednie dziełem rąk ludzkich. Nie będzie więc jak poprzednie krucha i ulotna. Sam Bóg założy jej fundamenty, dlatego budynak ten będzie trwał na wieki”⁹¹. Kult ofiarniczy zostanie przywrócony w nowej Świątyni⁹². W tym czasie tylko ofiary dziękczynne będą składane Odwiecznemu w atmosferze radości i wdzięczności⁹³. To przez wzgląd na te przyszłe ofiary adresują Izraelici do Boga swoje modlitwy.

C. Misja powszechnego posłannictwa Izraela

Misja powszechnego posłannictwa jest najbardziej rozwiniętym tematem w dziele Ellie Munka. Koniec czasów będzie się odznaczał zebraniem Ludu Wybranego i nawróceniem wszystkich ludów ziemi. W tej epoce mesjańskiej „mocne nowe światło zajaśnieje na górze Syjon”; Bóg każe zabłysnąć pierwszemu światłu stworzenia i jaśnieć będzie z góry Syjon. Tym światłem promieniującym, bez cienia wątpliwości jest ideał moralny i duchowy, który zostanie dany przez Boga Świętemu Miastu. Sam Pan opatrzy rany swego ludu i uleczy jego ropiejące rany⁹⁴.

Nadzieja mesjańska wychodzi z analizy trudnej, beznadziejnej sytuacji opuszczenia i prześladowań, w jakiej znajduje się Naród Wybrany⁹⁵. Izraelici jednak nie tracą odwagi; sam Pan Bóg jest ich siłą i szczęściem. Taki podniosły ton odnajdujemy w komentarzu do Szema: „Pomimo zamętu historii powszechnej, i wbrew zawziętości prześladowców grożących odebraniem radości życia, sama tylko podniosła i szlachetna pewność świętej misji napędza Izraelitów satysfakcją wewnętrzną i nadzieją, dając nieugiętą siłę do głoszenia w nadziei i z entuzjazmem: »Jesteśmy szczęśliwi mówiąc każdego dnia rano i wieczorem: Słuchaj Izraelu Jahwe jest naszym Bogiem, Odwieczny jest Jedyny«”⁹⁶. W modlitwie Izraelici odnajdują swój optymizm. Dzięki swemu temperamentowi semickiemu „wstrząsają radykalnie swój sceptycyzm”; energicznie wyrwywają z siebie swe złe skłonności; odpowiadają z radością i dumą na obowiązki swego życia⁹⁷.

Wyznając wiarę w jednego Boga, Żydzi wyznają, że Bóg ma moc nawrócić całą ludzkość. Przeznaczenie i honor Ludu Izraela ściśle związane z uznaniem

⁹⁰ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 171.

⁹¹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 172; t. 2, s. 312.

⁹² Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 178, 188.

⁹³ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 87.

⁹⁴ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 125.

⁹⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 55-57.

⁹⁶ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 54n.

⁹⁷ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 56 n.

Boga przez wszystkich ludzi, a wówczas i imię Izraela zostanie również docenione. „W tych wszystkich doświadczeniach, Izrael nie myśli o swoim honorze, który został pohańbiony, ale imieniu Bożym, które zostało sprofanowane. Izrael odczuwa swoją hańbę, jako hańbę Pana Boga, a tryumf końcowy Boga jako swoje własne wyzwolenie”⁹⁸.

Wierność Torze, postępek duchowy i moralny są znakami dla wszystkich narodów. Rola Izraela w historii świata polega na oddaniu i wierności świadectwa o Bogu Jedynym i Jego Torze. Wybranie nie jest tu żadnym przywilejem, ani zyskiem materialnym, ale zaangażowaniem i odpowiedzialnością wobec Tory. Elie Munk mówi, że jeśli Izrael opuści się w studiowaniu Pisma i jego przestrzeganiu, jego wybranie nic nie będzie więcej znaczyło. Jego jedynym celem jest wypełnienie Tory. „Obowiązki nałożone przez Izrael były najpierw zaproponowane dla całej ludzkości. Gdy jednak ona odmówiła, odmawiając posłuszeństwa wobec wymagań Prawa, Bóg zwrócił się więc do małej grupy, do narodu szczególnego, który umiał być wierny Bogu”⁹⁹. Izraelici są tylko posłańcami objawienia Bożego. Izrael zwiastunem Pana, jego niewolnikiem, który jest obarczony przez Boga misją niesienia poprzez wszystkie kontynenty prawdziwej religii i obdarzania wszystkich ludów światłem zbawienia (Iz 42,6).

Naród Żydowski uważa siebie za „Kapłana ludzkości”. W Izraelu zawsze dominowało przeświadczenie, że wypełnianie wszystkich obowiązków przypisanych Żydom, powinno mieć na celu podniesienie poziomu moralnego całej ludzkości¹⁰⁰. Izrael zawsze siebie uważał za strażnika Objawienia Bożego, pozostawiając Bogu całkowitą troskę o nawrócenie ludzkości. Elie Munk zauważa, że w tym zbliżaniu ludzi do Jedynego Boga dużą rolę odgrywa między innymi chrześcijaństwo¹⁰¹.

W tej swojej powszechnej misji Izrael nie był zawsze dobrze zrozumiany. W niektórych czasach i okęgach wymawianie pewnych beraka było objęte ścisłą cenzurą, z powodu ich dwuznaczności. Tymczasem Naród Żydowski nie modli się o unicestwienie niezliczonej liczby swych wrogów, którzy uczynili pielgrzymkę po tym świecie tak nieznośną i gorzką, ale wręcz przeciwnie, Izrael modli się, aby mogli oni wkrótce kontemplować splendor potęgi Bożej, i aby wszystkie bożki i idole znikły z powierzchni ziemi, ponieważ są one przyczyną rozproszenia się całej ludzkości¹⁰².

Ostatnim znakiem danym ludzkości będzie cudowne zgromadzenie się ludu Izraela. Stanie się to w czasach mesjanicznych, w czasie odkupienia. Niezwykle potężne wezwanie Boże rozlegnie się po całej ziemi, aby zgromadzić wszystkich rozproszonych. Cała ludzkość rozpozna w przedłużonym dźwięku Wielkiego Szofar głos Odwiecznego, swego Boga¹⁰³. W oczach całej ludzkości to zgromadzenie będzie rozumiane jako cud i znak prawdy.

Z całą pewnością ludzkość jest jeszcze daleka od uznania za swego Jedynego Boga jako Ojca wszechmogącego całego stworzenia. Tylko mała częśćka

⁹⁸ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 57.

⁹⁹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 43, 66.

¹⁰⁰ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 43, 206, 217.

¹⁰¹ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 169.

¹⁰² Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 223.

¹⁰³ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 162, t. 2, 329-334.

ludzkości odpowiada Baruh-Błogosławiony jako wyraz monoteizmu i Opatrzności uniwersalnej. Izrael jest tylko pierwszym narodem, który wrócił do Pana¹⁰⁴. Widząc jednak znak zgromadzenia Ludu Wybranego, wszystkie przeszkody runą. Niegodziwcy sami powrócą do Boga i będą mu służyć, „zginając swe kolana i oddają pokłon Jego chwale”. Elie Munk twierdzi, że w świetle nauczania żydowskiego, taka apoteoza nie oznacza nawrócenia na judaizm całej ludzkości, lecz przemianę życia według ideałów moralnych i służbę Jedynemu Bogu, Mistrzowi nieba i ziemi¹⁰⁵.

Wyzwolona ludzkość przyjdzie również na górę Syjon, aby wyrazić w radości wszystkie formy wdzięczności swemu Bogu i Stwórcy. Izrael wraz z całą ludzkością, która się objawi świątynią Najwyższego, będzie śpiewać „pieśń nową” przyszłych czasów. Wtedy gdy pieśń chwały brzmieć będzie bez żadnych dysonansów ani rozdźwięków, gdy promieniujący splendor zbawiciela ludzkości nie będzie przyćmiony przez żaden cień, chór sług Bożych będzie powiększał się bez końca, aż do momentu, gdy poznanie Boga napełni cały kosmos z niepokonywalną mocą. Wszystko, co oddycha będzie wielbić Boga¹⁰⁶.

W kilku słowach streścimy nadzieję eschatologiczną Izraela. Mesjasz, „sługa” Boży przyjdzie z domu Dawida. Z Syjonu pokona on wszystkich swych nieprzyjaciół, rozprzestrzeniając swe Królestwo. Odbuduje świątynię. Szekina wróci na Syjon, a nowa budowla trwać będzie wiecznie. W swoim smutku, Izrael pociesza się myślą, że jest świadkiem i strażnikiem Objawienia Bożego dla całej ludzkości. Na koniec czasów wszyscy niegodziwcy przyjdą i pokłonią się Bogu, swemu Stwórcy. Ostatecznie Izrael wraz z wszystkimi ludami ziemi będzie śpiewał hymn uwielbienia i chwały na cześć Odwiecznego Pana.

ZAKOŃCZENIE

Po krótkim zarysowaniu struktury modlitw synagogałnych przedstawiliśmy treść przesłania teologicznego modlitw żydowskich. Modlitwy żydowskie są jednym ze sposobów uprawiania przez nich teologii. Berakot bowiem są idealnym środkiem, aby poznać Boga. Prawdziwy obraz Boga możemy poznać tylko na modlitwie i dzięki modlitwie. Żydzi posiadają rozwinięte poczucie Obecności Bożej. Podczas niektórych modlitw odczuwają oni w sposób realny obecność Szekina. Ofiary składane niegdyś w świątyni zostały zastąpione przez anamnezę, pod warunkiem, że istota ofiary została zachowana. Modlitwy żydowskie są naznaczone silnym charakterem anamnetycznym. Berakot wspominają najważniejsze wydarzenia zbawcze z historii Izraela: stworzenie, objawienie i wyzwolenie. Przesiąknięte są mesjańską nadzieją.

Nasze spojrzenie na tradycję modlitewną judaizmu było specyficzne, ponieważ jest spojrzeniem chrześcijańskim, które poszukiwało źródeł naszych pojęć i koncepcji. Wydaje się nam, że było to spojrzenie, co prawda ograniczone, ale otwarte i niebojące się przyjąć żadnej prawdy. Odnależliśmy wiele wątków i myśli, które zostały podjęte i rozwinięte w chrześcijaństwie.

¹⁰⁴ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 135, 210.

¹⁰⁵ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 210, 223.

¹⁰⁶ Munk E., dz. cyt., t. 1, s. 97n.

**CERTAINS TRAITS DU REGARD CHRÉTIEN
SUR LES PRIÈRES SYNAGOGALES****RÉSUMÉ**

Au début de notre exposé nous avons présenté d'une façon générale les prières synagogales. Pour les Juifs la prière est une des manière pour faire la théologie. Les Berakot constituent un moyen idéal pour connaître Dieu. Les Juifs possèdent une vive notion de la présence de Dieu pendant certaines prières qui sont considérées comme les sources de la prière eucharistique. Les sacrifices du Temple ont été remplacés par le mémorial à condition que l'essentiel soit gardé. Les Berakot sont marquées par le caractère anamnétique et eschatologique.

Notre regard sur les prières synagogales est sûrement subjectif, parce que nous sommes chrétiens. Nous avons cherché les sources de notre prière pour qu'elle soit mieux comprise.